

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO
MINISTERIJA
PEDAGOGIKOS INSTITUTAS

LIETUVOS
BENDROJO
LAVINIMO
MOKYKLOS

BENDROSIOS PROGRAMOS

Projektai

 **LENDYROS
CENTRAS**

VILNIUS
1994

Sudarė ir redagavo: hab. dr. *Meilė Lukšienė*, dr. *Žibartas Jackūnas*, dr. *Darius Kuolys*

Programas rengė: A. Bagdonienė, prof. B. Balčytis, A. Davidavičienė, A. Dikčius, dr. S. Dzenuškaitė, doc. A. Grabauskienė, dr. P. Gudynas, dr. Ž. Jackūnas, M. Jankauskaitė, O. Januškevičienė, R. Januškevičius, dr. V. Januškevičius, R. Jarienė, R. Jokimaitis, V. Jonynienė, dr. L. Kunskaitė, dr. D. Kuolys, R. Lapelienė, dr. E. Lekevičius, hab. dr. M. Lukšienė, doc. E. Marcelionienė, dr. E. Motiejūnienė, doc. J. Morkytė, E. Narbutas, dr. V. Plentaitė, doc. A. Plėšnys, dr. A. Pocevičiūtė, D. Prakopimaitė, doc. E. Puišienė, R. Rachlevičiūtė, dr. J. Rimkutė, S. Skapienė, doc. A. Stasiulevičiūtė, prof. K. Stoškus, V. Šlapkauskas, prof. S. Vaitekūnas, dr. I. Valūnaitė, V. Vaicekauskienė, E. Velička, prof. N. Vėlius, doc. V. Volbekienė, doc. A. Zabulionis, prof. V. Zaborskaitė, dr. I. Zaleskienė, dr. Z. Žebrauskienė.

Pasiūlymus teikė: prof. V. Ambrazas, L. Abraitytė, kun. V. Aliulis, MIC, prof. Ed. Balčytis, K. Beitas, E. Bendoraitienė, kun. dr. J. Boruta, V. Būdienė, V. Budzinauskas, dr. V. Bumelis, doc. G. Butkienė, dr. I. Čepienė, prof. V. Daujotytė, doc. G. Dienys, dr. R. Dobranskienė, doc. B. Dobrovolskis, G. Duoblys, dr. L. Galkutė, doc. J. Gudmonas, doc. V. Gudonienė, I. Jedzinskienė, doc. L. Jekentaitė, hab. dr. R. Karazija, prof. M. Karčiauskienė, kun. J. Kasiukevičius, dr. Z. Kiaupa, dr. J. Kiaupienė, B. Kornilova, doc. A. Kulakauskas, V. Lamanauskas, dr. Z. Mažuolienė, prof. I. Musteikienė, dr. R. Pakalnis, A. Peškaitis, doc. D. Radžiukynas, doc. A. Raslanas, G. Rugevičiūtė, prof. D. Sauka, B. Savukynas, M. Skakunova, doc. S. Skurvydas, A. Širkaitė, S. Trumpickas, R. Tuinylaitė, doc. K. Urba, doc. V. Valius, dr. R. Vaitkus, M. Vildžiūnienė, L. Žilėnienė ir kt.

PILIE TINĖS VISUOMENĖS PAGRINDAI

Dalyko paskirtis

Lietuvos mokykla siekia ugdyti sąmoningus, suprantančius savo pareigas ir teises, gebančius konstruktyviai dalyvauti visuomenės bei valstybės gyvenime ir jį tobulinti piliečius. Tam reikia: tvirtų dorinių pagrindų; orientacijos į esmines demokratinės visuomenės bei valstybės vertybes: laisvę, lygybę ir solidarumą (brolybę), pagarbą žmogaus orumui ir toleranciją; lojalumo demokratinėi valstybei ir tautai, Lietuvos tautos ir pasaulio istorinės raidos, politikos krypčių bei institucijų, visuomeninio, ūkinio bei kultūrinio gyvenimo būklės ir pagrindinių raidos tendencijų suvokimo; išlavintų visuomeninio bendradarbiavimo gebėjimų bei įgūdžių.

Siekama, kad pilietis gebėtų laisvai, sąmoningai vertinti, spręsti ir apsispręsti pliuralistinėje, nuolatos kintančioje visuomenėje. Todėl būtina sudaryti sąlygas mokiniams susivokti prieštaringose krašto ir pasaulio politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo realijose, išmokti analizuoti interesų įvairovės ir priešingumo sąlygojamus politinius ir socialinius konfliktus, suprasti pačioje demokratinėje konstitucinėje santvarkoje slypinčius pavojus, pajėgti kompetentingai koreguoti nevykusius sprendimus.

Pilietinės visuomenės pagrindų kursu siekiama, kad mokinio sąmonėje sueitų į visumą jo praktinė patirtis šeimoje, klasėje, mokykloje ir

bendruomenėje, savęs paties pažinimas, etikos ir istorijos žinios bei dorinės nuostatos. Ypač svarbu, kad ši visuma taptų prielaida demokratinėi pasaulėvokai, gyvenimo būdui ir pasaulėžiūrai formuotis, o svarbiausia – sukurtų vidinį poreikį veikti, remiantis demokratine pasaulėžiūra. Padedama mokiniams įsisąmoninti, kad demokratija nėra sa-vaime duota, pastovi gėrybė. Priešingai, tai asmeniui tenkanti užduotis atsakingai rūpintis savo bendruomenės, tautos ir žmonijos šian-diena ir ateitimi, pareiga, nuo kurios istorija neatleidžia nė vienos kartos. Kartu puoselėjama Tėvynės meilės, atsakomybės už savo tautą ir valstybę, tautinės savivarbos jausmas, ryžtas dirbti gimtojo krašto labui.

Kryptingam pilietiniam ugdymui Lietuvos mokykloje talkina visi dėstomi dalykai. Ypač didelę reikšmę turi *visas mokyklos klimatas*: visų lygmenų santykiai, savivalda bei demokratinis įvairių formų bendradarbiavimo organizavimas.

Uždaviniai

Mokiniui, mokinei padedama pažinti ir suvokti:

- *demokratinės visuomenės bei valstybės žmogaus ir piliečio laisves, teises ir pareigas*; jų sampratos istorinę raidą ir pagrindinius įtvirtinančius dokumentus (pasaulyje ir Lietuvoje);

- *atviros, demokratinės visuomenės pagrindinius bruožus*, demokrati- nių institucijų funkcionavimą ir istorinę raidą (šeima, mokykla ir t.t.), siejant su Lietuvos realijomis;

- *asmens dalyvavimo tautos gyvenime galimybes ir būdus, atsako- mybę už tautos likimą*;

- *asmens dalyvavimo šiuolaikinės demokratinės valstybės ir jos ins- titucijų valdyme prielaidas* (pilietinės nuostatos, politinė kultūra, pa- sirengimas – kompetencija), *galimybes, kelius, formas ir atsakomybę*;

- *Lietuvos tautos politinio, kultūrinio, visuomeninio ir ūkinio gyve- nimo problemas bei galimus jų sprendimo būdus*;

- *Lietuvos Respublikos Konstituciją*, politinę bei teisinę sistemas, pagrindinių valstybės institucijų funkcijas ir dabartines jų problemas;

- *dabarties demokratijos raidos tendencijas pasaulyje ir demokra- tijos kūrimo problemas Lietuvoje*;

- *šiuolaikinę laisvos rinkos ūkio struktūrą*, jos vystymosi linkmes ir Lietuvos ekonominės plėtotės šia kryptimi sunkumus.

Mokiniui, mokinei padedama ugdytis demokratinėi gy- vensenai būtinas vertybines nuostatas:

- *būti sąžiningam, pareigingam, darbščiam ir atsakingam už kiekvieną įsipareigojimą;*
- *gerbti demokratinės visuomenės vertybes bei principus (demokratinės žmogaus teisės bei laisvės, įsitikinimus, teisėtumą bei teisingumą ir kt.), juos puoselėti, tobulinti, skleisti, ginti ir jais remtis;*
- *gerbti savo tautos ir valstybės tradicijas, ginti jos interesus, ryžtis savo darbu prisidėti prie gimtojo krašto pažangos;*
- *būti pasirengusiam savarankiškai, individualiai arba kartu su kitais atsakingai ir kompetentingai įgyvendinti visuomeniškai svarbius tikslus remiantis demokratinio poveikio būdais bei priemonėmis.*

Mokiniui, mokinei padedama ugdytis gebėjimus bei įgūdžius, įgalinančius:

- *bendrauti ir bendradarbiauti;*
- *susidaryti savo nuomonę ir kartu kritiškai vertinti savo kompetenciją, masinės informacijos priemonių ir viešosios nuomonės teikiamą informaciją bei situacijų interpretacijas, gebėti papildomai tikslintis savo argumentus ieškant geriausio problemos sprendimo;*
- *ieškoti ir rasti dialogą ir konstruktyvų kompromisą konfliktinėse situacijose;*
- *suprasti ir nagrinėti pagrindines visuomenės bei valstybės struktūras, jų funkcijas ir kaitą;*
- *kompetentingai naudotis demokratinio poveikio priemonėmis (dialogas, diskusija, derybos, susitarimas, balsavimas, referendumas, protestas ir kt.).*

Dalyko struktūra ir ryšiai su kitais dalykais

Pilietinės visuomenės pagrindai kaip savarankiškas dalykas mokomas VII, VIII ir X klasėse. I–IV klasėse šis dalykas integruojamas į kursą „Aš ir pasaulis“, V, VI, IX klasėse – į etiką ir istoriją, o XI, XII klasėse – į įvairius dalykus: istoriją, politologiją, ekonomiką, filosofiją, teisę, meno ir kultūros istoriją, etiką ir kt.

I–IV klasėse vaikams atskleidžiamos temos: aš ir kitas, aš ir šeima, mokykla, visuomenė, tauta ir pasaulis; dedami abipusio pažinimo elementariausi pagrindai ir ugdomi bendriausi bendravimo bei bendradarbiavimo įgūdžiai.

V–VI klasių ašinė tema yra *asmens teisės*. Susipažinama su teisės,

institucijų sampratomis, su socialinėmis bei politinėmis visuomenės sandaromis žmogaus teisių apsaugos požiūriu.

VII klasių pagrindinė tema : žmogaus teisės – teisėtumas – teisingumas – tiesa. Šiuo požiūriu nagrinėjamos politinės, socialinės ir ekonominės struktūros, ryškinant žmogaus kaip veikėjo galimybes.

VIII klasių pagrindinė tema – teisinės valstybės samprata.

IX klasėje gilinama teisinės valstybės samprata nagrinėjant konkrečias istorijos situacijas bei *asmens laisvės problemas* teisinės valstybės problemų kontekste.

X klasėje einamas sisteminis, apibendrinantis pilietinės visuomenės pagrindų kursas, kuris siekia padėti jaunuoliui, jaunuolei *suvokti asmens ir piliečio interesų dermės galimybes* visose gyvenimo srityse.

XI – XII klasėse siekiama toliau brandinti moksleivių *pilietinę sąvimonę, gilinant jų filosofinį dėmenį* bei plečiant globalinių šiuolaikinio pasaulio problemų suvokimą.

Mokinių pilietinės sąmonės branda rūpi visai mokyklai, visiems mokytojams. Tam reikalui skirta *integruojanti pilietinio ugdymo programa.* Čia nužymėsime tik kai kuriuos sąsajų su konkrečiais dalykais momentus, o mokytojas juos kūrybiškai pasipildys.

Pilietinės visuomenės pagrindai labiausiai susiję su visais visuomenės ir humanitariniais mokslais, ypač su doriniu ugdymu ir istorijos dalykais.

Su doriniu ugdymu sieja nuostatos, kad šiuolaikinei demokratijai yra būtini ne tik tvirti ekonominiai pagrindai, kad būsimo piliečio teisinės sąmonės formavimasis neturi atitrūkti nuo dorinės sąmonės brandimo. Neatsitiktinai kai kuriose klasėse pilietinis ugdymas integruotas į dorinį. Siekiama išugdyti sąmoningą pilietį, gebantį kiekvieną savo veiksmą grįsti visuomeniniu nuovokumu bei doriniais principais.

Istorijos kursas teikia pilietinės sąmonės raidos įvairovės vaizdą. Jo suvokimas bei nagrinėjimas leidžia brandinti pilietines nuostatas bei gebėjimus. Tinkamai pateikiami pilietinio ugdymo ir istorijos kursai vienas antrą remia bei papildo.

Su lietuvių kalba saitai turėtų būti itin glaudūs. Ji įveda mokinį į plačią tautos ir pasaulio kultūros erdvę, kur plastiškai skleidžiasi žmogus su visais savo santykiais. Lietuvių kalbos mokytojas nestokoja progų aptarti asmens ir piliečio brandos problemas, piliečio ir valstybės santykį su kultūros raida, kultūros ekologijos klausimus. Savo ruožtu, pilietinės visuomenės pagrindų pamokose panaudotini atitinkami lietu-

vių literatūros tekstai. Tuo būdu mokiniui būtų padedama konkrečiai suvokti pilietinės sąmonės kultūrinės brandos procesą.

Abu dalykus sieja bendras rūpestis žodine bei rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, oponavimas, argumentavimas, projektavimas ir kt.). Raiškos kultūra būtina kiekvienam piliečiui ne tik pragmatiniu požiūriu, bet ir ugdant gebėjimą bendradarbiauti.

Su svetimomis kalbomis sieja panašūs saitai kaip ir su lietuvių kalba.

Su menais sieja siekis ugdyti kiekvieno mokinio, mokinės pilietinę poziciją kultūros paveldo atžvilgiu ir pozityvią kultūros politikos sampratą.

Su matematika pilietinį ugdymą sieja visuomenės reiškiniams tirti naudojami matematiniai, ypač statistiniai, metodai, taip pat bendras siekis ugdyti mokinių loginį mąstymą.

Gamtos mokslų ir pilietinio ugdymo pagrindiniai saitai – tai ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai. Pilietinio požiūrio į juos ugdymas – bendras abiejų dalykų uždavinys.

Su darbų ir buities kultūros dalyku sieja bendras rūpestis ugdyti racionalų ir atsakingą požiūrį į ūkio tvarkymo klausimus. Šio dalyko specifika (kada mokytojas natūraliai bendrauja su mokiniais ir turi progos kalbėtis įvairiais gyvenimiškais klausimais) leidžia aptarti ne vieną piliečio sąmonę formuojančią problemą.

Su kūno kultūra sieja bendras siekis – kelti bendradarbiavimo kultūrą, puoselėti sveikatingumo sampratą bei pilietinę nuostatą šiuo klausimu.

Didaktinės nuostatos

Mokykla visų pirma siekia parengti ir subrandinti jauną žmogų aktyviam pilietiniam gyvenimui demokratinėje visuomenėje. Svarbu ne tik žinoti ir deklaruoti, bet ir gebėti atsakingai veikti, dalyvauti visuomeniniame ar kultūriniame gyvenime, naudotis visuomenės ir valstybės institutų paslaugomis ir juos nuovokiai tobulinti. Todėl *pilietiniame, kaip ir doriniame ugdyme, laikomasi glaudaus abipusio ryšio tarp teorijos ir praktikos, tarp žinių ir veiklos*. Svetur, kur pilietinis ugdymas mokykloje turi senas tradicijas, pvz., Prancūzijoje, numatoma norma tarp teorijos ir praktikos – po 50%. Dažnai laikomasi savotiško *didaktinės spiralės principo*: kiekvieną temą stengiamasi pradėti nuo konkrečios gyvenimiškos vaiko patirties šeimoje, klasėje, artimiausioje aplinkoje už mokyklos ribų; brandesnio amžiaus mokiniai skatinami pasitelkti nag-

rinėjimui ir situacijas iš masinės informacijos priemonių. Svarstant pilietinės kultūros brandos požiūriu aktualias temas, sumuojamos ir apibendrinamos mokinių žinios bei nuomonės aptariamam klausimui, be to, jos plečiamos ir gilinamos reikiama linkme, pasitelkiant atitinkamus tekstus, normatyvinius dokumentus. Pakilus į aukštesnį nagrinėjamos problemos supratimo lygį, vėl grįžtama į konkretų gyvenimą ir, atsižvelgiant į mokinių pastabumą bei mąstymo išgales, svarstoma, ar dera tarp savęs idealai, normatyviniai dokumentai ir realybė. Ieškoma prižasčių bei būdų sankirtoms šalinti. Galimos ir kitokios *pamokos struktūros iš šių pagrindinių elementų: paties vaiko stebėjimo bei patirties, atitinkamų tekstų svarstymo ir pratimų gebėjimams bei įgūdžiams ugdyti.*

Mokymo metodai turi padėti mokinį, mokinę įtraukti į aktyvų, gyvą visuomeninio gyvenimo problemų svarstymą, puoselėti jo, jos smalsumą ir mokymosi motyvaciją, skatinti savarankišką mąstymą ir veiklą. Todėl pilietinės visuomenės pagrindų kurso užsiėmimuose daugiausia taikytini aktyviu moksleivių dalyvavimu grindžiami mokymosi metodai: *diskusijos ir debatai, modeliavimas, „smegenų šturmas“, projektų rengimas, interviu, anketiniai tyrimai, dokumentų (įvairių socialinės informacijos šaltinių) nagrinėjimas, užmokyklinių užduočių atlikimas, argumentų „už“ ir „prieš“ analizė, sociodraminių situacijų svarstymas, inscenizacija ir kt.*

Mokantis demokratiško gyvenimo būdo ir dėstant pilietinės visuomenės pagrindų kursą, svarbu atminti, kad *pilietinei mokinių sąmonei brandinti palankiausias yra probleminis mokymosi kontekstas*, ryškiantis tą įtampą ir prieštaravimų dvasiją, kuri būdinga vertybių sistemų, vertybinių orientacijų raiškai visuomenės ir valstybės gyvenime, žmonių veikloje. *Moksleiviai privalo suvokti, kad visuomenės gyvenimo problemos, konfliktai ir jų sprendimai dažnai esti nevienareikšmiai ir negalutiniai. Todėl puoselėtinas refleksyvus, kritiškas, į alternatyvų paiešką orientuotas, tolerantiškas asmens požiūris į juos, padedantis ugdytis demokratinei asmenybei būdingus bruožus.* Žinoma, tokia nuostata neturi pavirsti bestuburiu reliatyvizmu: *tikra pilietinė kultūra negalima be tvirto pozityvaus asmens apsisprendimo esminių žmonijos vertybių, ypač dorovinių, atžvilgiu.*

Mokytojas pasitelkia mokinių patirčiai artimą, jiems pažįstamą ir juos dominančią medžiagą iš klasės, mokyklos, vietinės bendruomenės, Lietuvos gyvenimo, taip pat reikšmingus faktus iš tarptautinio gyvenimo, medžiagą apie globalines šiuolaikinio pasaulio problemas (ekologinės, demografinės; skurdas, badas, terorizmas, narkomanija ir kt.).

Būtina remtis iškiliausiais faktais ir dokumentais iš Lietuvos valstybingumo, jos rezistencinių kovų, ypač pokario metais, istorijos, taip

pat medžiaga, atspindinčia tremtinių ir kalinių lemtį, svarbiausius iš-eivijos politinio bei kultūrinio gyvenimo faktus. Kryptingų ir sutelktų mokyklos pastangų dėka čia atsivers neįkainojamas mokinių pilietinės kultūros brandinimo, pilietinio sąmoningumo ir atsakomybės, patriotizmo jausmų puoselėjimo šaltinis.

Tekstai gali būti įvairūs: įstatymai ir kiti norminiai dokumentai (deklaracijos, konvencijos ir t.t.), teismo bylos, pagrindinių politinių partijų programos, politiniai laikraščių komentarai, šiaip reikšmingi tekstai įvairiais visuomeninio gyvenimo klausimais. Interpretacijų bei pažiūrų įvairovė turėtų atsiskleisti ir sudarant galimybę gretinti dabartį su praeitimi, suvokti pačios dabarties nuomonių sklaidą.

Į masines informacijos priemones žiūrėtina dvejopai: kaip į dabarties situacijų atspindį, teikiantį dingstį nagrinėti kurią nors temą, ir kaip į viešosios nuomonės raišką, kuri pilietiniame ugdyme pati yra visokeriopos analizės objektas. Baigiantis mokyklą *jaunimas turėtų orientuotis pagrindinėse viešosios nuomonės tendencijose, gebėti jas vertinti ir pilietiškai jų formavime dalyvauti, kurtis poziciją, atsparią svyruojančios nendrės nuostatai.*

Praktiniams gebėjimams ir įgūdžiams susidaryti plačiausias galimybes teikia pats mokyklos gyvenimas, ypač įvairios savivaldos sritys. Mokymo procesas, pati mokyklinio gyvenimo atmosfera turi būti persunkta demokratinėmis nuostatomis, sudaryti galimybę mokiniams plėtoti pilietinės veiklos įgūdžius, dalyvaudant mokyklos, vietinės bendruomenės reikalų svarstyme ir sprendime. Šia prasme mokyklos gyvenimas turi tapti esminiu mokinių pilietinės kultūros puoselėjimo veiksmu, demokratijos mokykla tikraja to žodžio prasme.

Laikomasi griežtos nuostatos, kad *kiekvienas mokinys, mokinė turi atlikti mokykloje keletą visuomeninių vaidmenų.* Dalyvaudami savivaldoje, mokiniai pratinami projektuoti, organizuoti renginius ir jiems vadovauti, pasiskirstydami vaidmenimis. Stengiamasi aptarti surengto renginio vyksmą, iškelti geruosius ir nepavykusius momentus, įgytą patirtį sąmoningai taikyti įgyvendinant kitą projektą. Pilietinį ugdymą praktikuojančiose šalyse kartais kiekvienam mokiniui privalu turėti pažymį už organizavimo sugebėjimus.

Kita svarbi praktikos forma – tiesioginis susipažinimas su visuomeninių ir valstybinių institucijų veikla, jos nagrinėjimas, kartais ir inscenizavimas. Artimiausia institucija – mokykla, švietimo sistema apskritai. Su ja mokiniai susipažįsta įvairiais amžiaus tarpsniais. Praktikuotinas kitų institucijų lankymas, jų darbo stebėjimas ir analizė. Pavyzdžiui, VII–VIII klasėse mokiniai turėtų tiesiogiai *pamatyti teismo procesą, bylos sudarymą* ir t.t. Šiose klasėse etikos ir pilietinės visuomenės pagrindų pamokose svarstant teisingumo, teisės, teisėtumo, tie-

sos ir laisvės temas, pasitelkiant tokių išvykų metu sukauptą medžiagą bei jos teikiamos galimybės kurti vaisingas pedagogines situacijas.

Einant integruotą, pavyzdžiui, istorijos, geografijos ar etikos temas aprėpiantį, pilietinės visuomenės pagrindų kursą, *siūlytina derinti verbalines veiklinimo priemones (kurios neapsiribotų vien žinių atgaminimu, bet ugdytų mąstymą) su mokinių visuomeninio pobūdžio veikla, padedančia ugdyti jų praktinius gebėjimus ir įgūdžius*. Planuodamas darbą, mokytojas, šalia spontaniškai išskylančių tinkamų situacijų, kurios leidžia jungti žinias su praktika, turėtų pats jas sudarinėti (išvykos, klases susirinkimai ir t.t.), paskirdamas dalį laiko ar visą pamoką žinių ir praktikos sąveikai. Todėl čia *būtinai glaudus visų visuomenės mokslų ir dorinio ugdymo mokytojų bendradarbiavimas* sudarant darbo planus, rengiant individualiąsias dalyko programas.

I–IV klasės

Kursai „Aš ir pasaulis“, dorinis ugdymas

Tikslai ir uždaviniai

Pradinė mokykla siekia padėti mokiniui, mokinei:

- išsiugdyti savęs, kaip asmens, savo tapatumo (individualybės) nuovoką, suprantant, kad visi žmonės yra ir panašūs, ir skirtingi;
- puoselėti savo ir kitų laisvės, orumo ir vertės pajautimą;
- ugdytis nuostata, kad visiems žmonėms, nežiūrint jų skirtingumo, pripažintina vienoda vertė ir vienodai gerbtinas jų orumas;
- ugdytis lygybės ir teisingumo kaip tarpasmeninių santykių, visuomeninio ir valstybinio gyvenimo normos nuovoką;
- suvokti gyvenimo taisyklių prasmę ir reikalingumą, atsakomybę už savo poelgius;
- ugdytis nuovoką apie žmogų, kaip asmenį, turintį įvairias teises ir pareigas, atsakingą už savo sprendimus ir veiklą;
- pažinti ir suprasti esmines „Konvencijos dėl vaiko teisių“ (1989) nuostatas;
- suvokti šeimos, mokyklos, vietinės bendruomenės sąrangą ir funkcijas;
- suvokti gyvenamąją aplinką (gamtinę ir kultūrinę), ūkinę savo šei-

mos, vietos žmonių veiklą, ugdytis pagarbų požiūrį į Tėvynės gamtą, kultūrą, tradicijas;

■ suvokti save kaip atsakingą tautos narį, ugdytis nuovoką apie kitas tautas (tautines mažumas), civilizacijas, tarptautinę bendriją.

Turinys

Temos: *Aš ir kiti žmonės. Bendravimas, bendradarbiavimas, konfliktai. Mokykla, šeima, giminė. Namai. Darbai. Šventės. Tėvynė, tėviškė. Kiti kraštai. Bendruomenė. Tauta. Mūsų kaimynai. „Konvencija dėl vaiko teisių“. Lietuvos valstybė. Žmogus ir gamta. Sveika gyvensena. Lietuva ir kaimynai. Lietuva ir Europa ir kt.*

Aš ir kitas. Kiekvieno asmens unikalumo pripažinimas. Skirtingumo tolerancija. Atsakomybė už savo žodį, veiksma, poelgį. *Galiu – privalau. (Mano – ne mano)*

Šeima, namai. Giminystės saitai. Žmogiškieji ryšiai. Rūpestis, meilė, globa. Pareigos ir darbai. Šeimų skirtingumo (įpročių, vertybių ir t.t.) pripažinimas.

Asmuo ir bendruomenė (giminė – gentis – tauta). Bendra kilmė, kalba, istorija, papročiai ir tradicijos. Kultūros paveldas. Mūsų Tėvynė. Tautinės vienybės samprata.

Asmuo ir visuomenė (grupė, bendrija). Pagarba kitam. Supratimas. Bendras interesas. Solidarumas. Bendravimas ir bendradarbiavimas. Atsakomybė. Taisyklės.

Konfliktai. Nuomonių skirtingumo pripažinimas. Nuomonių derinimas. Gebėjimas prisipažinti klydus ir taisyti klaidas. Vietos bendruomenė (bendri rūpesčiai, darbai, tvarkymasis, poreikiai, siekiai). Poreikių tenkinimas, nepažeidžiant kito interesų. Pareigos, įsipareigojimai, atsakingumas.

Asmuo ir valstybė. Valstybės paskirties nuovoka. Teisės ir pareigos. Įsipareigojimai. Vertybinės nuostatos. Demokratinis gyvenimo būdas. Valstybinio gyvenimo procedūros. Valstybinės institucijos. Jų paskirtis ir veikla (bendri bruožai).

Asmuo ir žmonija. Žmonių – bendruomenių – visuomenių (valstybių) tarpusavio priklausomybė (kultūrinė, ekonominė, politinė). Mūsų kaimynai šiaurės ir anapus Baltijos. Lietuva ir Europa. Lietuva pasaulyje.

V – VI klasės

Dorinio ugdymo ir istorijos kursai

Tikslai ir uždaviniai

Apibendrinamos pradžios mokykloj suvoktos žinios, vertybės, gebėjimai, atskleisti nagrinėjant savitarpyje susijusias temas: aš – kitas – grupė – bendrija – tauta – valstybė – žmonija. *Siekiama gilinti nuovoką, kad asmuo yra tarp kitų asmenų su savo teisėmis ir pareigomis sau pačiam, šeimai, mokyklai ir t.t. Formuojama išvada: visi asmenys yra lygūs kaip žmonės ir turi lygias teises tenkinti pagrindinius savo poreikius.*

Turinys

V klasė

Doriniame ugdyme. Žmoniškumo dėmenys, žmogaus orumas, pažeisti orumą – tolygu pažeisti žmogaus esmę;

- žmogaus poreikiai (atskirai aptariant vaiko poreikius; tam iš dalies tinka A.H.Maslow pateikiama poreikių schema);

- poreikių reikšmė, atsirandant bendrijos (mokyklos) struktūrai, valstybės struktūrai; papročių, normų, taisyklių, įstatymų būtinumas bendrai gyvenant;

- žmogaus unikalumas, individualumas (įvairūs jo bruožų deriniai), asmens tapatumas, besireiškiantis tam tikru savo autonomiškumo suvokimu (atskirybė bendrybėje išvelgiama tiek žmoniškumo dėmenyse, tiek poreikiuose);

- žmogaus socialumo ir poreikio būti saugiam lemiamą įtaką būrimuisi grupėmis, bendrijomis ir t.t.;

- grupių funkcijos, jų individualumas bei unikalumas. Grupėje visi esame veikėjai, turintys tam tikrus vaidmenis (mano šeima – tavo šeima, mano klasė – tavo klasė, mano tauta – kito tauta);

- narystės, dalyvio, vaidmens samprata;

- klasės, mokyklos savivaldos, rinkėjo ir išrinktojo kompetencijos samprata (labai apibendrinta).

Istorijoje. Valstybės struktūrų modeliai (Lietuvos pavyzdžiu). Visuomenės sklaidos tipai (Lietuvos pavyzdžiu, truputį aptariant ir kitus kraštus). Žmogaus poreikių tenkinimo įvairovė skirtingose socialinėse grupėse ir epochose.

VI klasė

Ašinė tema – asmens teisės.

Doriniame ugdyme. Gilinamos V klasėje įgytos šios srities sąvokos bei žinios, iškeliami nauji akcentai:

- teisės samprata: prigimtinė – juridinė teisė; juridinės teisės sąvoka: teisės subjektas, jo pareigos, atsakomybė, teisės įgyvendinimas, sankcijos;

- prigimtos bendrijos, institucijos bei kokiam nors tikslui kuriamos bendrijos, institucijos;

- institucijos samprata: institucijų funkcijos ir vieta visuomenėje ir valstybėje (šeima, valdžia, švietimas, socialinė rūpyba, sveikatos apsauga, kariuomenė, teismai ir t.t.);

- žmogaus teisių ir poreikių tenkinimo erdvės; institucijų veikėjai, jų kompetencija, demokratinis ir nedemokratinis institucijos pobūdis (imama šeima ir mokykla su visa jos struktūra, įskaitant ir savivaldą, ir nagrinėjamos funkcijos, veikėjai, jų hierarchija, teisės, pareigos, atsakomybė, dalyvavimo erdvės, normos, veikėjų kompetencija);

- dermė ir nedermė tarp žmogaus autentiško veido ir jam primesto ar pasirinkto vaidmens, tarp asmens ir visuomenės interesų, kokią reikšmę ši įtampa turi žmogui ir institucijai ar bendrijai, kurioje jis veikia.

Istorijoje. *Siekiama, kad mokiniai:*

- suvoktų įvairias visuomenės socialines sandaras ir politines valstybės sandaras žmogaus teisių saugojimo požiūriu;

- suvoktų, kiek ir kaip žmogus galėjo ar gali aktyviai dalyvauti sprendžiant savo ir visuomenės bei valstybės reikalus;

- turėtų bendrų žinių apie svarbiausius teisinius aktus, konstitucijas bei deklaracijas, kuriose nusakomos žmogaus teisės.

VII–VIII klasės

Pilietinės visuomenės pagrindai

(savarankiškas kursas)

Siekama padėti suvokti, kad vaikas – žmogus – yra demokratijos veikėjas, turintis piliečio teises ir pareigas, savo santykį su visuomene ir valstybe, pažįstantis tautą ir savo Respubliką. Dedami pamatai teisinės valstybės prigimties sampratai. Toliau puoselėjami mokinių dalyvavimo demokratiniais pagrindais grindžiamoje veikloje įgūdžiai, plečiamas jų pilietinio gyvenimo patirtis.

VII klasė

Tikslai ir uždaviniai

Remiantis V–VI-oje klasėse įgytomis žiniomis ir patirtimi, *siekama gilinti ir plėsti susidarytą žmogiškojo orumo ir žmonių lygių teisių į jo nepažeidžiamumą supratimą, teisės normų suvokimą bei visuomenės institucijų ir jų veikimo nuovoką.*

Pagrindinė tema: žmogaus teisės – teisėtumas – teisingumas ir tiesa. Tai vertybės, sudarančios demokratinio gyvenimo būdo ir sandaros pagrindus.

Siekama:

■ supažindinti su pagrindinėmis demokratinės valstybės teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijomis;

■ padėti suvokti, kad norint gyventi teisingoje visuomenėje, būtina turėti šias sąlygas:

a) *teisinę sistemą;*

b) teisinė sistema neveiksni be visų žmonių *solidarumo* – sutartinės nuostatos vadovautis nekaltumo prezumpcija, kaip fundamentaliu Europos teisinės kultūros principu, paklusti normoms bei įstatymams ir nuolatos juos tobulinti;

c) teisėtumas ir solidarumas vienas antrą papildo: pirmasis remiasi lygybe prieš įstatymus, antrasis siekia mažinti realią faktinę nelygybę;

d) *socialumą* – solidarumas verčia burtis į grupes, bendrijas ir t.t.,

kurti institucijas; dalis jų yra teisiniai subjektai su savo teisėmis ir siekiais, pareigomis ir atsakomybe; savo ruožtu juos sudaro atskiri žmonės, veikėjai, taip pat su savo siekiais ir teisėmis;

- padėti apmąstyti žmogaus padėtį įvairiose ekonominėse sistemose;
- supažindinti su solidarumu ir antagonistiniais santykiais paremtomis socialinių sandarų teorijomis;
- įsisąmoninti, kad demokratinis gyvenimo būdas ir demokratinė valstybės sandara ieško kelių teisingumui ir dermei tarp atskirų žmonių, tautų ir valstybių įgyvendinti (trinaris valdymo būdas ir kt.).

Turinys

Žmonių interesų ir siekimų įvairovė ir bendrumas (pagrindinių žmogaus poreikių tenkinimas ir asmens orumo nepažeidžiamumas). Žmogaus teisė saugoti savo orumą ir tenkinti poreikius (nagrinėjama vaiko teisė mokytis, jos realizavimas per švietimo sistemą). Prigimtinės ir įvairiems tikslams sutelktos grupės – bendrijos, institutai (tauta, šeima, mokykla ir t.t.). Asmens narystės ir dalyvavimo jose prielaidos (savo asmeninių ir bendrijų interesų derinimas ar net susitaipinimas).

Visuomenės struktūra, ryškinant individų ir bendrijų mozaiką ir jų ryšius. Konfliktų galimybės plotmėse asmuo – asmuo, asmuo – bendrija, bendrija – bendrija, jų priešasčių įvairovė bei pobūdis (asmeninės, socialinės, ekonominės, politinės priešastys). Konfliktų sprendimas neorganizuotoje ir organizuotoje visuomenėje (valstybėje).

Teisingumo sistema demokratinėje valstybėje ir demokratiniam pasaulyje. Teisingumo ir teisėtumo sudėtingumas (atvejų iš mokinio artimiausios aplinkos bei spaudos svarstymas; kaip pavyzdys gali būti nagrinėjamas, sakykime, pažymio rašymas, lankymasis teisme ir t.t., kokiomis sąlygomis asmeninėms vertybėms teikiama pirmenybė prieš visuomenines, o kokiomis – pastarosioms).

Įstatymas, jo interpretavimo pareinamybė nuo formuluotės, nuo žmogaus dorinės sąmonės ir pilietinės nuostatos. Įstatymus kuriantis ir leidžiantis institutas – parlamentas (seimas). Rinkimai (pagrindai, mechanizmas). Rinkėjo ir renkamojo kompetencijos klausimas. Geros parlamento veiklos prielaidos. Rinkimų organizavimo skirtumai mažoje ir didelėje bendrijoje (klasė – mokykla – valstybė).

Ekonominis visuomenės gyvenimas (darbas, gamyba, gamybos išteklių, deficitas, alternatyvūs gamybos šaltiniai, darbo našumas,

pagrindinės ekonominės sistemos, bedarbystė, infliacija ir kt.). Rinkos ekonomikos principai, vartotojo „suverenitetas“, pelnas, konkurencija, vartotojo interesų apsauga rinkos ekonomikos sąlygomis ir kt.

Demokratinės valdymo struktūros lyginamoji analizė praeityje ir dabar (Atėnų polis, jo demokratijos bruožai, žlugimo priežastys).

VIII klasė

Tikslai ir uždaviniai

Padedama, remiantis VII klasėje įgytomis žiniomis bei patirtimi, *su-
sidaryti teisinės valstybės, siekiančios įgyvendinti teisingumą, sampra-
tą*: a) kartu atskleisti žmogaus ir jo sukurtų ar sudaromų bendrijų tei-
sių bei laisvių prieštaravimus, b) įsisąmoninti, kad jiems išspręsti būti-
na prielaida – kiekvieno piliečio dorinė ir politinė sąmonė bei aktyvi
nuostata visur ir visada imtis atsakomybės.

Padedama suvokti:

- visuomenės ir valstybės struktūrų sampratą;
- rinkos ekonomikos kuriamų santykių prieštarumą ir būdus juos humanizuoti;
- požiūrių skirtumą, aiškinantis asmens ir visuomenės bei valstybės teises ir laisves iš asmens bei visuomenės ir valstybės pozicijų;
- demokratinės visuomenės bei valstybės teikiamas asmeniui galimybes ginti savo teises ir kovoti su blogiu, šių galimybių sąsają su kiekvieno žmogaus doriniais bei pilietiniais įsipareigojimais bei atsakomybe;
- paradoksą, kad pačių žmonių kuriami įstatymai ir jų vykdymas gali pažeisti tų pačių piliečių teises (išsiaiškinti, kokių priemonių imasi demokratinė santvarka šiai problemai spręsti);
- įsisąmoninti, kad piliečiu tampa tik ugdantis būtinas pilietinei brandai nuostatas: /pagarbą kitam, toleranciją ir atvirumą įvairioms ver-
tybėms, pažiūroms bei mąstymui; nusiteikimą paklusti įstatymams; tar-
tis ir susitarti, kompetentingai padėti individui ar bendrijai, gilinti po-
litinę, socialinę, ekonominę ir bendrakultūrinę savo orientaciją, siekiant,
kad būtų galima racionaliai ir kompetentingai spręsti išylančius asme-
ninius, kultūrinius ir visuomeninius klausimus. Visa tai grindžiama tvirtais doroviniais principais ir atviru patriotizmu.

Turinys

Visuomenės struktūra dabar (prisimenant einamas istorijos kurse struktūras). Atvira visuomenė – uždara visuomenė. Asmuo ir visuomenė. Asmens teisės, pareigos ir laisvės. Tauta. Asmuo ir tauta. Tauta ir kultūra. Tauta ir valstybė. Valstybė ir kultūra. Lietuvos tauta – politinė bendruomenė. Valstybė ir ūkis. Tautos laisvė. Valstybės suverenumas. Lietuvos kova už laisvę ir valstybinį suverenumą (pagrindiniai faktai iš Nepriklausomybės kovų istorijos).

Valstybių struktūrų modeliai. Individo, visuomenės ir valstybės interesų dermės siekis – demokratijos esmė. Demokratinis piliečių gyvenimo būdas – demokratinės valstybės laidas (šeimos, klasės, mokyklos, vietinės bendruomenės, valstybės, tarptautinių santykių demokratiniai pagrindai). Dora ir demokratija.

Teisinė ir pseudoteisinė valstybė. Demokratinės valstybės struktūra, pagrindinės institucijos ir jų funkcijos. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Straipsnių, ginančių valstybės suverenumą, analizė. Straipsnių, ginančių žmogaus teises, nagrinėjimas, pasitelkiant pagrindinius žmogaus (tarp jų ir vaiko) teisių tarptautinius dokumentus. Teisės normos, reglamentuojančios tarptautinius santykius.

Pilietis – veikėjas, šeimnininkas ir atsakovas. Kokio jam reikia pasirengimo kaip žmogui ir piliečiui, kaip jis gali reikšti savo nuomonę, kad visi girdėtų, ir veikti pats ar patikėti savo siekius kitiems. Rinkimai, partijos, asociacijos, profsąjungos, parlamentas, įstatymų leidimas, jų įgyvendinimas, jų priežiūra ir taisymas. Žodžio laisvė ir jos ribos. Viešoji nuomonė demokratinėje visuomenėje. Mažumos ir daugumos santykis. Žinojimas, savitvarda, tvarka, laisvės saugojimo būdai ir apribojimo ribos.

IX klasė

Geografijos, istorijos, dorinio ugdymo kursai

Geografijoje (ar atskirame pasirenkamame Ekonomikos kurse).

Ekonominis visuomenės gyvenimas (ekonominės sistemos samprata, rinkos ekonominė sistema, paklausa ir pasiūla rinkos ekonomikoje, rinka ir kainos, konkurencija ir jos formos, pajamos ir išlaidos, vyriausybės vaidmuo įvairiose ekonominėse sistemose).

Istorijoje

Gilinamos ir konkretinamos žinios bei sampratos:

- apie demokratinių teisiųjų valstybių kūrmosi procesą, jų funkcionavimą, kylančias problemas ir jų sprendimą;
- apie sąžinės laisvės idėjos raidą ir sutinkamas kliūtis.

Padedama suvokti masinės informacijos priemonių reikšmę XX a. visuomenės gyvenime ir formotis pilietinę nuostatą jų atžvilgiu.

Doriniame ugdyme

Gilinama asmens laisvės samprata, skatinamas pasaulėžiūros kūrimasis, ryškinant asmens santykius su savimi pačiu, su gamta, su tauta ir jos kultūra, su visuomene (socialiniais ir ekonominiais procesais), su valstybe.

Padedama suvokti šių santykių įprasminimo pagrindus: žmoniškumą kaip aukščiausią vertybę ir anapusiškumą (Dievą).

Siekiami padėti suvokti, kad šie santykiai negali būti prasmingi be savarankiškos refleksijos ir gebėjimo sąmoningai bei atsakingai pasirinkti, o tam būtina asmens laisvė.

Padedama įsisąmoninti, kad rinkimasis, pagrįstas refleksija, neįmanomas be plačios, ir kiek įmanoma objektyvesnės informacijos apie pasaulėžiūrų įvairovę ir jas sudarančius pagrindus.

X klasė

(savarankiškas kursas)

Tikslai ir uždaviniai

Siekiami padėti susisteminti, įtvirtinti ir giliau įprasminti baigiančio pagrindinę mokyklą jaunuolio, jaunuolės įgytas visuomenės ir ekonomikos mokslų pagrindų žinias, susidarytas vertybines demokratines nuostatas ir pilietinį užangažuotumą demokratijai.

Uždaviniai:

- pateikti mokiniams sisteminių žinių apie visuomenės struktūrą, visuomenės, valstybės institutus, jų funkcijas, ekonomikos procesus bei padėtį besikuriančioje Lietuvos demokratinėje Respublikoje, padėti suvokti strategines visuomenės ir valstybės raidos problemas ir perspektyvas;

- padėti suvokti pagrindines demokratinių sistemų formas, konstitucinės valstybės sąrangą ir funkcionavimo principus, sąlygas ir priemones, laiduojančias realią demokratiją;
- padėti suvokti egzistencinį asmens ir tautos ryšį, suprasti pagrindinius Lietuvos piliečių bendruomenės raidos uždavinius ir galimas jų sprendimo gaires;
- padėti orientuotis šiuolaikinėse politinėse teorijose (liberalizmas, konservatyvizmas, socializmas, nacionalizmas ir kt.) ir Lietuvos politinių partijų programose;
- padėti susivokti politikos strategijoje bei sprendimuose (ką reiškia kultūrinė, socialinė, ekonominė politika);
- atskleisti piliečių dalyvavimo demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime būdus, kylančius prieštaravimus bei jų šalinimo galimybes ir puoselėti tam reikalingus mokinių gebėjimus bei įgūdžius;
- padėti suvokti demokratijos funkcionavimui gresiančius pavojus;
- sudaryti sąlygas suvokti šiandieninių tarptautinių institutų funkcionavimą, jų idėjas bei siekius, realias galimybes, jų pareinamybę nuo politinių galių ir Lietuvos santykį su šių institutų veikla;
- pateikti sisteminių žinių apie šiuolaikinę ekonomiką (rinkos ekonomikos mechanizmas, įvairios jų rūšys, kapitalo rinka, efektyvaus funkcionavimo sąlygos), apie valstybės vaidmenį joje.

Turinys

Socialinės grupės ir visuomenės sandaros samprata. Formalios ir neformalios grupės. Organizacija ir bendruomenė. Visuomenė – sudėtinga socialinė sistema. Socialinės institucijos. Socialinė diferenciacija ir stratifikacija. Tradicinė ir moderni visuomenė. Lietuvos socialinė struktūra ir pagrindinės problemos.

Demografinė Lietuvos padėtis ir problemos. Darbas, dirbančiųjų pasiskirstymas ekonominiu ir socialiniu požiūriu, gamybos raidos tendencijos, uždarbio ir mokesčių organizavimas, darbo rinka – nedarbas.

Visuomenė ir valstybė. Valstybė ir jos elementai. Valstybės kilmės teorijos. Politinio valdymo sistemų tipai. Unitarinės valstybės, federacijos, konfederacijos, imperijos. Tautinė valstybė.

Valdžios įgijimo ir perėmimo keliai. Valdžios vykdymas ir kontrolė. Demokratinis valdymas. Autoritarizmas, totalitarizmas, jų formos.

Demokratinės valstybės samprata. Demokratijos formos. Pagrindinės demokratinės visuomenės vertybės. Demokratinės valstybės tikslai ir principai. Demokratinės valstybės valdžios institucijos ir

jų formavimas. Valdžios funkcijų padalijimas. Parlamentinis ir prezidentinis valdymas. Opozicijos vaidmuo parlamentinėje sistemoje.

Politinės, socialinės jėgos (politinės partijos, profsąjungos, asociacijos ir kt.). Interesų grupės.

Rinkimai demokratinėje visuomenėje. Rinkimų sistemos. Valdžios vykdymo kontrolė demokratinėje valstybėje: būdai ir priemonės. Spauda ir viešoji nuomonė kaip demokratiją sąlygojančios institucijos. Žodžio ir spaudos laisvė. Valstybės įsikišimo teisėtumas ir neteisėtumas. Demokratijos puoselėjimui reikalingos piliečių vertybinės nuostatos ir savybės. Pagrindinės žmogaus ir piliečio teisės ir jų apsauga demokratinėje valstybėje.

Demokratinės valstybės institutų bei žmogaus teisių įsitvirtinimo istorinės raidos bruožai.

Pavojai, gresiantys demokratinėi valstybės santvarkai: dėl ideologinių antidemokratiškų tendencijų, dėl sutrikusio visuomenės dorinio (pvz., korupcija, mafija) bei kultūrinio lygmens, jos pasyvumo, inertškumo, uždarumo bei tolerancijos stokos, dėl ekonominio nuosmukio ir kt.

Lietuvos valstybės ir politinio gyvenimo vertinimas demokratijos principų požiūriu. Perėjimo iš totalitarinės politinės sistemos į demokratinę santvarką sunkumai.

Visuomenė ir kultūra. Įaugimo į visuomenę ir kultūrą sąlygos. Tautos unikalumas – kultūros unikalumas. Kultūros pastovumas ir kintamumas. Kultūros paveldas (dvasinis ir materialinis) – tautos ir kultūros tęstinumo sąlyga. Paveldo pažinimas, vertinimas, tausojimas, įprasminimas, kūrybingas plėtojimas.

Atskiros kultūros sritys (mokslas, menas, religija ir kt.). Masinė ir elitinė kultūra. Asmens atsakomybė už tautą ir jos kultūrą. Subkultūra, kontrkultūra.

Mažųjų ir didžiųjų tautų kultūros raidos skirtybės. Kultūrų sąveika. Kultūros uždarumas ir atvirumas. Keitimasis kultūrų vertybėmis (ir „antivertybėmis“). Kultūrų sambūvio formos.

Kultūra ir valstybė. Klasikinis liberalizmas ir mažos tautos kultūra. Švietimo sistema ir kultūros raida. Švietimo sistema ir demokratija. Pagrindiniai kultūros politikos principai demokratinėje valstybėje. Tautybė ir pilietybė. Lietuvos ir lietuvių tauta. Skirtingų kultūrų lietuvių.

Ūkinis visuomenės gyvenimas. Ekonominiai demokratinės visuomenės tikslai ir principai. Kultūriniai ekonominio vystymosi aspektai.

Ekonominės sistemos: tradicinė ekonomika, komandinė ekonomika, rinkos ekonomika.

Pagrindiniai rinkos ekonomikos principai. Rinka ir kainos. Prekių, paslaugų, darbo jėgos, kapitalo rinka.

Rinkos efektyvaus funkcionavimo sąlygos. Marketingo samprata.

Pinigai rinkos ekonomikoje. Bankai ir jų vaidmuo. Monetarinė valstybės politika.

Pajamos ir jų paskirstymas. Vartotojo interesų apsauga rinkos ekonomikos sąlygomis.

Makroekonomikos samprata. Ekonominė valstybės politika.

Pasauliniai ūkiniai ryšiai ir Lietuva.

Lietuvos ekonomikos plėtojimo problemos. Perėjimo iš komandinės ekonomikos į rinkos ekonomiką sunkumai.

Šiuolaikinio ekonominio mąstymo principai.

XI– XII klasės

Tikslai ir uždaviniai

Šiose klasėse pilietiniu ugdymu *siekiama brandinti moksleivių pilietinę savimoneį ir kultūrą, sudarant sąlygas kritiškai apmąstyti demokratijos institutų raidą savo tautos, Europos ir pasaulio istorijos kontekste*, taip pat suvokti prieštaringą demokratijos principų raišką šiuolaikinės kultūros ir civilizacijos procesuose. **Pilietiniam ugdymui reikalinga medžiaga integruojama į kitus šiose klasėse dėstomus dalykus, visų pirma, į istoriją, etiką tikyba, meno istoriją, politologiją, teisę, filosofiją.**

Siūlomos temos, integruojamos į kitus visuomenės mokslų dalykus arba dėstomos pasirenkamuose teisės, politologijos, sociologijos ar kituose kursuose:

Lietuvos istorija demokratijos istorinės sklaidos požiūriu.

Demokratija ir Europos istorija.

Pilietybė ir Europa.

Teisinės valstybės pagrindai.

Šalių raida ir demokratija, šiuolaikinio pasaulio valstybių ryšiai. Konfliktai ir bendradarbiavimo būdai, prielaidos kištis į kitų kraštų reikalus.

Žmogaus teisės, tautų teisės, tautinių mažumų teisės.

Šiuolaikiniai civilizacijos (mokslų, technikos, gamybos) laimėjimai ir etika.

Visuomenės ir valstybės samprata šiuolaikinėse politinėse doktrinosė (liberalizmo, konservatyvizmo, socialdemokratijos, krikščionių demokratų, marksizmo ir kt.).

Ūkis ir visuomenė šiuolaikinėse politinėse teorijose.

Masinės informacijos priemonės ir masinė kultūra tiesos ir vertybių požiūriu. Manipuliavimas visuomenės sąmone ir būdai jam atsispirti.

Kultūros politika demokratinėje valstybėje.

Lietuva Europos ir pasaulio tarptautinėse organizacijose.

